

**ЄВРЕЙСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ
ВОЛИНІ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ
(20-30-ті роки ХХ століття)**

На рубежі третього тисячоліття світ вступив у нову епоху глобалізації освіти, яка вимагає формування єдиних цілей для усіх країн. Проблеми міжетнічного спілкування, етнонаціональних стосунків постали перед людством з небувалою гостротою. Освіта ХХІ століття потребує переосмислення, трансляції, наслідування і в той же час – збереження загально-людських цінностей на етнокультурному, міжкультурному та полікультурному рівнях. Стає доцільним вивчення історико – педагогічної спадщини регіонально – етнічної території України. Історичні, політичні, соціальні та етнокультурні умови розвитку зумовили специфічні особливості освітнього життя окремих регіонів України, зокрема Волині. У контексті полікультурної освіти зростає чисельність шкіл та класів з єврейською, польською, чеською, циганською, татарською та іншими мовами навчання.

Декларація про державний суверенітет України, Акт про її незалежність, наступна законодавча та державотворча діяльність переконливо засвідчили життєву потребу врахування у будь-яких галузях державного, політичного, культурного життя національного фактора, зростання національної свідомості українського та інших народів, що проживають в Україні. Історичний аспект наукового пізнання допомагає виявити прямі зв'язки, що ведуть з минулого у сучасне, а від нього – у майбутнє.

Наразі історія створення та функціонування на території Волинської губернії навчальних та культурно-освітніх закладів висвітлювалась у багатьох роботах сучасних українських істориків. Зокрема, відомі дослідження Г.В. Журбелюк, І.Г. Самарцева, О.М. Іващенко, Ю.М. Поліщук, у яких характеризуються мережа єврейських національних закладів шкільного типу, наведено статистичні дані щодо єврейських культосвітніх закладів [1; 2; 3].

У цій роботі авторка ставить перед собою наступні завдання: 1) дослідити процес створення та діяльності єврейських шкіл на Волині у міжвоєнний період; 2) проаналізувати еволюцію політики радянського уряду щодо єврейського населення.

Інтерес до єврейської етнічної меншини викликаний не тільки через їх культове ставлення до освіти, через їх менталітет (традиційно високо шанувались освічені люди, які вміли читати і тлумачити релігійні тексти, зберігали культурне надбання нації), а також і тією обставиною, що єврейське населення України, як ніяка інша національна меншина відчула на собі результат майже повної асиміляції рідної мови. Під впливом історичних обставин і у межах національної політики КПРС євреї все більше зрусифіковувались, вважаючи російську мову своєю рідною (1958 – 80 %, 1989 – 90,6 %) [1, 82].

Культове ставлення єврейського етносу до освіти пов'язане і з характерним для єврейства господарсько-культурним типом, традиційними видами занять євреїв, що потребували досить високої загальної і фахової освіти.

Досліджувальні джерела дають можливість виділити наступні етапи розвитку єврейського шкільництва на Волині у зазначений період:

- 1) початок ХХ ст. – введення гебраїзованої освіти, в основі якої було викладання модернізованої єврейської мови, гебраїської, основи сучасного івриту;
- 2) 20-30 рр. – становлення радянської єврейської школи, в якій вже не залишилось місця іудаїзму, а викладання івриту подавалось у спрощеному вигляді [1, 82].

На теренах сучасної України євреї почали селитися ще в дохристиянські часи. У кінці ХІХ століття чисельність єврейського населення в Україні продовжує зростати. Відомості перепису 1897 року свідчать, що єврейська етнічна група становила 8 % загальної кількості населення. Україна була одним із регіонів найвищої концентрації єврейського населення у Європі [2].

У Волинській губернії мешкало 394 774 євреї, або 13,2 % всього населення, яке складало 2 989482 чол. [4, 3].

Євреї у Волинській губернії посідали перше місце серед інших нацменшин (поляки – 184161, німці – 171331, росіяни – 104889, чехи – 27670 чол.) [4; 9]. Єврейська громада створювала свою власну систему освіти, в якій велика увага приділялась релігійному вихованню дітей, формуванню національної свідомості. Культове ставлення єврейського етносу до освіти пов'язане і з характерним для єврейства господарсько-культурним типом, традиційними видами занять євреїв, що потребували досить високої загальної і фахової освіти.

Типовими зразками носіїв знань були хедери, талмуд-тори (громадські безкоштовні школи) і небагаточислені ішиви (вищі школи).

«Хедер – на думку Лінда, автора статті, «Вестника Еврейского Просвещения» – в той формі, в якій він проходить в Росії в теченні почти всего ХІХ века, – есть продукт того времени, когда евреи были заперты в «гетто» и их общественная жизнь ограничивалась узкими интересами геттовского прихода.

В Польше хедерная школа совершенно вытеснила светское образование. Сущность хедерной науки составлял талмуд и хедер превратился в школу схоластической словесности; в таком виде он и был перенесен на русскую почву. Хедер, однако шел на встречу национальной потребности века. Последняя была такова, что требовала выработки еврея, способного упорно и устойчиво вынести всякое притеснение, выработки крепкой религиозно-нравственной индивидуальности, такова была задача деятелей того времени. Но в теченні последнего века еврейство претерпело крупные изменения социально-экономического и духовно-национального свойства; создались всеобщие идеалы и существует национальная литература. Вовлекаемый в окружающую общественную и политическую борьбу, современный еврей уже не нуждается в тепличном, индивидуализирующем воспитании, какое давал традиционный хедер. Потребность в светском образовании все растет и жизнь создает новую форму удовлетворения в лице вновь появившейся реформированной общественной талмуд-торы» [5, 33].

Наведені відомості у звіті директора народних училищ Волинської губернії за 1902 рік свідчать, що на основі положення 24 березня 1873 року існували наступні училища: однокласні – 6 (693 хлопчиків), двокласні – 1 (214 хлопчиків); приватних (чоловічих) – 13 (507 хлопчиків), приватних жіночих – 11 (659 дівчаток); талмуд – тор – 12 (1283 хлопчиків), хедерів – 615 (11562 хлопчиків).

Всього – 658 єврейських училищ.

Частина єврейської молоді губернії здобувала освіту у російських школах, що давало змогу продовжити навчання у середніх та вищих навчальних закладах. Спроби російського самодержавства ліквідувати традиційні єврейські заклади і замінити їх казенними не мали бажаних результатів.

У 1906 році на Волині працювало 513 хедерів і 17 талмуд-тор, у яких навчалось майже 11 тисяч дітей, що за кількістю було в 16 разів більше від контрольованих державними органами єврейських училищ і втричі більше ніж учнів у них. Вони фінансувалися єврейськими громадами й заможними євреями [3, 142].

Талмуд-тори значною мірою впливали на підвищення рівня єврейської освіти на Волині. У «Волинських губернських відомостях» читаємо: «Талмуд-тори не допускають існування поміж євреями зовсім безграмотних і неосвічених людей, яких ми масово зустрічаємо між простолюдинами інших народів» [6].

На початку ХХ ст. у Волинській губернії існували чоловічі та жіночі єврейські школи. Так, наприклад, у Житомирській талмуд-торі, де навчалось 100-140 єврейських хлопчиків, вивчали окрім релігійних дисциплін світські – російську мову, арифметику [3, 134].

А у чотирикласному приватному жіночому училищі Н. Розенталь, де навчалось 119 дівчат вивчали російську, французьку, німецьку мови, арифметику, історію, географію, рукоділля [7, 124].

У 1904 році у Житомирі при приватному жіночому училищі М. Грінштейн було відкрито суботню школу для єврейських жінок з 14-річного віку, де навчалось 75 чоловік [7, 20].

Починаючи з 1908 р. у Волинській області почали з'являтися навчальні заклади, де навчалися як хлопчики, так і дівчатка – у Луцьку, у Кам'яному-Броді Новоград-Волинського, Торчині Луцького повітів. У них займалося понад 110 хлопчиків і майже 170 дівчаток [3, 136].

У 1914 р. на Волині нараховувалося 16 талмуд-тор, де навчалось близько 2 тисяч хлопчиків [3, 134]. З 1905 по 1913 рік було відкрито 16 жіночих приватних училищ, де навчалось близько 1500 дівчат [3, 136].

У 1915 р. у Волинській губернії нараховувалося 32 єврейських казенних і приватних училища, створених на основі Положень від 13 листопада 1844 р. і 24 березня 1873 р., у яких працювало 130 вчителів і навчалось майже 3,5 тис. учнів [3, 141].

У період коренізації єврейська громада залишалася найбільшою національною меншиною Волині. Так, у 30-х рр. було 66 населених пунктів, де проживало більше 300 чол. єврейського населення [8].

Єврейське населення було об'єднане у релігійні гміни, якими управляли вибрані представники громади. Поряд з гмінами і релігійними організаціями важливу роль у громадському житті євреїв відігравала власна мережа культурних, освітніх, громадських організацій.

Серед волинських євреїв найбільш популярним було товариство «Тарбут» – освітня організація, кінцевою метою якої було запровадження у єврейських школах івриту [9, 32].

У 1920 р. на Волині існувало 11 єврейських дошкільних закладів, 48 загальноосвітніх шкіл, дві гімназії (Рівне, Ковель), дві професійні школи (Луцьк,

Ковель), а також 20 вечірніх курсів, де викладання велося на івриті. У 1934 р. на цій території діяло вже 3 гімназії (Луцьк, Ковель, Рівне), 11 курсів для вчителів, а також 38 загальноосвітніх шкіл з викладанням на івриті, які були під патронатом «Тарбуту» [10, 33].

Процес розвитку єврейського шкільництва на Волині проходив в унісон із загальнореспубліканською тенденцією до збільшення єврейських шкіл та доповнювався всеохоплюючою мережею лікнепу для дорослого населення, дошкільної і вищої, партійно-політичної, профспілкової освіти, самою політичною роботою.

Безпосереднім наслідком організації національної школи у євреїв було значне послаблення такої етнічної ознаки, як національна мова. Дані перепису 1929 р. дають по єврейству найвищий рівень денацифікації серед нацменшин України. Тільки 43,4 % українських євреїв – робітників спілкувались у родині рідною мовою, грамотним пізнанням рідної мови серед євреїв було 55,6 %, російськомовних грамотних євреїв налічувалося значно більше – 89,7 % від усієї кількості єврейського робітничого населення [1, 83].

Отже, розвиток єврейського шкільництва у досліджуваному нами регіоні загалом співпадав з аналогічними процесами в інших регіонах України. Однак, особливість регіону Волині полягає у тому, що у роки «коренізації» мережа шкіл етнічних меншин тут зростала значно швидше, ніж у інших регіонах України.

Слід відзначити виразну тенденцію вивчати, крім рідної, мову іноземну (для єврейських дітей, наприклад, німецьку), відповідно – організацію цілої низки середніх і вищих навчальних закладів для вчителів-фахівців з іноземної мови. Через особливість менталітету єврейського народу, який вбачає у збереженні своєї релігії свій найвищий обов'язок, процеси мовної асиміляції відбувались значно швидше. Стан вивчення іноземних мов на Волині початку ХХ століття дає можливість говорити про поліфункціонування (полілінгвізм) багатьох мов крім української, російської, польської, чеської, німецької, єврейської та інших як на рівні побуту, так і на рівні офіційних ділових стосунків.

Можна допустити, що за умови нормального розвитку намічених радянською владою тенденцій 20-х рр. у сфері культури, зокрема науки, освіти – справді могла б розвиватися, духовно зближуватися та збагачуватися культура народу в Україні загалом. Ми є свідками того, як білінгвізм, що замкнув у собі лише дві мови, дві культури призвів до появи третьої, суржикової мови та убогої бездуховної масової культури. Природне функціонування національних мов, розвиток етнічних культур мали стати запорукою широкого, повноцінного спілкування з іншими етносами, виховання толерантності, гнучкості, шанобливості у ділових стосунках на усіх рівнях суспільства, умовою політичної стабільності Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журбелюк Г.В. Єврейські школи на Поділлі в контексті політики коренізації. Нацменшини Правобережної України: історія і сучасність. Науковий збірник. Серія «Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині». – Т. 18. Вид-во Волинь. – 1998. – 226 с.
2. Самарцев І.Г. Євреї в Україні на початок ХХ ст. // Український історичний

- журнал. – 1994. – № 4. – С. 22.
3. Іващенко О.М., Поліщук Ю.М. Євреї Волині. Кінець VIII початок XX століття. – Житомир: Вид-во «Волинь» 1998. – 192 .
 4. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897. VIII Во-лынская губерния. – СПб., 1904.
 5. Для народного учителя. – Москва. – 1914.
 6. Волынские губернские ведомости 1866. – № 44.
 7. Памятная книжка Дирекции народных училищ Волынской губернии на 1914 год. – Житомир, 1914. – С. 124.
 8. Bornstein. Rzemios lo zydowskie w Posce. – Warsawa. – 1936. – 134 s.
 9. Дмитрук В. З історії єврейського громадського життя на Волині у міжвоєнний період (1921-1939): Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в XX ст. // Збірник наукових праць. Матеріали конференції 28-30 серпня 2001 р.). – Інститут юдаїки. – Київ, 2002. – 400 с.